

# WHITEHEAD'DE HAKİKAT GÜZELLİK İLİŞKİSİ

Vedat TEZCAN\*

## ÖZET

İngiliz filozof Whitehead (1861-1947), evrendeki tüm varoluşun, güzelliğin hazzını yaşayabilmek için transandantal bir koşullandırmayla koşullandırıldığını söyler. Düşünürümüze göre her bir tikel özne, kendi dışındaki diğer var olanlarla girdiği içkin ilişkisellik bağınında, kendi deneyimini diğerlerine aktarır ve onların pozitif deneyimlerini de kendi varoluşunda aktifleştirir. Bu durum tikel öznenin, güzelliği geniş kapsamlı bir deneyim havuzunda yaşamasını kendisinde amaç edinmesiyle ilişkilidir.

Whitehead'e göre Hakikat, evrendeki varoluşun bu transandantal koşulunun ortaya çıkabilmesinin ilk basamağıdır. Tikel objeler koşullandırıldıkları bu güzellik hazzını yaşayabilmek için, ilk önce kendi tikel deneyimlerini edimselleştirmede, geçmişin objektif ölümsüzlüğünü Hakikat ilişkisi üzerinden kavrarlar. Daha sonra ortaya çıkacak yeni deneyim durumu için geleceğin pozitif olasılığını gözeterek, geçmiş, şimdi ve gelecek bağınına bir uyumlanma esasına göre kurarlar. Bu yönüyle hakikat ilişkisini gözeterek ortaya çıkan yeni deneyim durumu, bir "uyum" durumudur. Whitehead'e göre Güzellik'in üretilmesini kendisine amaç edinen kâinat, bu transandantal amacıyla Hakikatın de donuklaşmasına imkân vermez. Zıtların uyumuyla gerçekleştirilecek olan bir Güzellik-Hakikat ilişkisi, sadece iki ortak faktörün bir biriyle mutlak uyumundan türeyen bir Hakikat ilişkisinden daha kapsamlı ve yeniliğe açık olacaktır. Bu insanlığın kâinatın mucizevi derinliğine nüfuz etmesinin tek yoludur.

## THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUTH AND BEAUTY IN WHITEHEAD ABSTRACT

English philosopher Whitehead (1861-1947) argues that all existence in the universe is being conditioned by a transcendental condition in order to live the pleasure of beauty. According to him, every singular subject passes on its experience to the others and activates their positive experiences in its own existence, in the correlation of intrinsic way of relationship with others. This situation is related with singular subject's aim of living the beauty in broadly defined experience area.

According to Whitehead, truth is the first step of the emergence of this transcendental condition of the existence in the universe. Singular objects firstly activate their own tikel experiences, comprehend the objective immortality of past over the relationship with truth in order to live the pleasure of beauty in which they are conditioned. They establish the relationship between past, present and future according to coherence principle through considering the positive probability of future for future emergence of new experience state. For this aspect, this new experience state, which appears through considering the relations with reality, is a coherence state. According to Whitehead, universe aims at producing beauty and does not make possible for truth being dull with this transcendental aim. Relationship between beauty and truth that is derived from the coherence of contrasts is more comprehensive and open to innovations than a relationship of truth that is derived from the absolute coherence of only two factors. This is the only way for the human being to penetrate the miraculous deepness of the universe.

**Anahtar Kelimeler:** Transandantal, Güzellik, Hakikat

**Key Words:** Transcendental, Beauty, Truth

\* Dr., Isparta.

## GİRİŞ

Whitehead metafizik dizgesinde yapılandığı yeni haliyle Hakikat kavramını yalnızca görünene yüklenebilecek bir nitelik olarak ele alır. Yalnızca kendisi olan Gerçeklik, doğrulanma ve yanlışlama gibi bir sorgulama biçimini dışarıda bıraktığı için, hakikatle ilgili olarak soruşturma yapabileceğimiz tek durum görünüşün kendi tikelliği içindeki durumu olacaktır. Bu nedenle Whitehead'e göre Gerçeklik'in doğru mu yanlış mı olduğunu sormak saçma bir sorudur.<sup>1</sup>

Whitehead'in bu şekilde Görünüş'e has kıldığı hakikat tabi ki Gerçeklik'le bağlantısı kesilmiş, kendi tikelliğini kendisinden türetmiş bir Görünüşün hakikati değildir. Düşünürümüzün hakikat üzerine bir konuşmayı Görünüş üzerine bir konuşma olarak görmesi, hakikatin Görünüşün varlığa gelişine ilgili ontik durumu ifade etmez. Görünüşün ontik anlamda varlığa geliş, somutlaşması, elbette ki tamamen Gerçek olanla birlikte olan ontik ilişkisiyle ilgilidir ve bu durum onun temel varoluşsal açıklamasını belirler. Hakikat ilişkisi, Görünüşün görünen olma durumunu kazanma sürecindeki etkinlik halinin, ilişkideki niteliğin durumunun, onun nasıllığı üzerindeki bir tartışmanın mahallidir. Whitehead'in "uyulmama" dediği, Görünüşün Gerçeklik'le olan bu ilişkililik durumu, onun hakikatinin doğruluğu, yanlışlığı, azlığı ve çokluğu üzerinde yorum yapabileceğimiz alanıdır.<sup>2</sup> Dolayısıyla hakikat görünüşün gerçeklikle olan ilişkililiği neticesinde çeşitli dereceler, biçimler kazanan değişken içerikli bir kapsamlılık niteliğidir.

Yine Whitehead, her ne kadar ilk tanımında hakikati tamamen Görünüşün bir niteliği olarak ele alsada bunun yanlış anlamalara yol açabileceğinden hareketle, bu fikrin Görünüşe direkt atfından kaçınabilmek için genişletilmesi gerektiğini belirtir. Düşünürümüze göre bu fikre ilk bakışta iki farklı itiraz gelmesi doğaldır. Her şeyden önce hiç birinin yani ne gerçekliğin ne de görünüşün bir birinin unsuru/bileşeni olmayabileceği şeklinde itiraz edilebilir. İkincisi ise, birincisinin aksine her ne kadar görünüş ve gerçekliğin özleri itibariyle farklı olsalar da her ikisinin de mahiyetleri itibariyle ortak bir kökene bağlı olduğu şeklinde gelebilir ki iki itirazı da kendi içinde taşıdıkları haklılık payı olacaktır.

Gerçeklik ve Görünüş kavramlarını Whitehead'in nasıl kavramsallaştırdığını ilerleyen sayfalarda açtığımızda daha rahat fark edebileceğimiz gibi, aslında Whitehead'in kendisi tarafında yapılabileceği tahmin edilen yukarıdaki bu iki itiraz biçimi, onun "hakikat ilişkisi" dediği düşünüş biçimiyle ortak bir noktada buluşturulabilmektedir. Çünkü derinlemesine bir bakışta ortaya çıkabileceği gibi itirazlardan her hangi birinin incelenmesinin, diğerine dair bir göndermeyi kendi mahiyetinde taşıdığı görülecektir. Whitehead'in hakikat ilişkisi dediği bu ilişkisellik, kavramalar arasındaki bağıntısallığı anlatan bir yapı sergileyerek görünüş ile gerçeklik arasındaki kavrayış ilişkisinin, gerçekliğin orijinal objektif içeriğinden türetildiğini göstermeye yetecektir.<sup>3</sup> Başka bir ifadeyle hem görünüş hem de gerçeklik bir yandan bir birleriyle açıklanmaya ihtiyaç duymayacak kadar kendi tikelliklerinde orijinalerse, bir başka açıdan da aralarındaki örüntüsellik onları bir birine bir hakikat ilişkisi formunda

<sup>1</sup> A.N. WHITEHEAD, *Adventures of Ideas*, The Macmillan Company, 1933, s. 399

<sup>2</sup> A.N. WHITEHEAD, a.g.e., s,400

<sup>3</sup> A.N. WHITEHEAD, *Process and Reality, An Essay in Cosmology*, The Macmillan Company, New York, 1967., s.

bağlamaktadır. Öyle ki bunun en açık göstergesi aralarındaki kısmi örüntüsellığı ikisinden de soyutladığımızda rahatlıkla görebileceğimiz hakikat ilişkisi formunun iki kavrayışın objektif formlarını bir birlerine bağlıyor olmasıdır.

Whitehead ele aldığı bu konunun önemini ve klasik felsefeyle bu noktada nereden ayrıldığını anlatmak için, bu konunun Platon'da inceleniş şekline geri döner. Ona göre Platon'un idealist felsefesinin buradaki hakikat ilişkisini ele alırken kullandığı kavram olan iştirak'in, durumu ifadeye zayıflığı söz konusudur. Çünkü Platon bir olgu durumunun onu oluşturan örüntüsellığı sadece tamamıyla niteliksel unsurlardan oluşan soyut örüntülerle sınırlar ve bu soyut unsurların dışında kalan somut gerçekliklerin örüntüsellik içinde önemlerini dışarıda bırakır.<sup>4</sup> Oysa Whitehead'e göre bu son derece sınırlandırıcı ve hakikat ilişkisinin arizi birçok niteliğini dışarıda bıraktığı için de yanıltıcıdır. Dolayısıyla Whitehead hakikat ilişkisiyle ilgili durumda sürecin meydana getirdiği örüntüsellığı soyut, somut, cevher, azar tüm unsurlarıyla ele alarak mümkün olan en geniş ölçüde değerlendirmek ister. Klasik cevher, süreç tartışmasındaki arazın mahiyeti yapılandırma imkânına dair tartışmaya geri çevrilebilecek olan bu tartışma Whitehead açısından sürecin her bir unsurunun kendinde bir değere sahip olması ve bilfiil durumun mahiyetini değiştirip dönüştürebilme yeteneğine sahip olmasıyla ilgili olarak son derece önemlidir.

Whitehead Gerçeklik ve Görünüş arasındaki hakikat ilişkisinde durumun anlamındaki genişlemeyi bu şekilde inceledikten sonra, onların aralarındaki doğru anlaşılmalı olan örüntüsellik ilişkisiyle artık birbirlerini yorumlayabileceklerini söyler. Ve bu aşamadan sonra hakikatin ne olduğu yönünde gelebilecek bir soruya, rahatlıkla kendi içinde bütünlük arz eden iki olgunun, aynı örüntüye katıldıkları zaman aralarında meydana gelen hakikat ilişkisi şeklinde cevap verilebileceğini belirtir.<sup>5</sup> Tüm bunları söyledikten sonra artık haklı olarak Whitehead der ki hakikati kısmi olarak parçalı bir şekilde bilmek Kâinat'ı tahrif ve tahrip etmek olacaktır.

Whitehead'in giriş niteliğinde aktardığımız bu haliyle hakikat görüşü, görüldüğü gibi onun transandantal ontolojisinin en önemli sonuçlarından olan Gerçeklik ve Görünüş gibi iki temel kavram üzerine inşa edilmektedir. Bu durumda onun hakikat görüşünü daha ileri seviyede incelemeye geçmeden önce kavramın üzerine kurgulandığı diğer iki kavram çifti olan Gerçeklik ve Görünüştten Whitehead'in ne anladığına biraz daha geniş yer vermek, geldiğimiz bu noktada daha uygun olacaktır.

Whitehead bir deneyim durumunun objektif içeriğinin, iki karşıt karakter olan Görünüş ve Gerçeklik'ten oluştuğunu söyler.<sup>6</sup> Deneyim durumunun işlevselliğindeki tüm nitelikleri kapsamayan buradaki ayırım, sadece objektif içerikle ilgilenerek fiziksel ve zihinsel kutuplar, subjektif kavrama biçimleri gibi bir deneyim durumunda gerçekleşen daha birçok oluş biçimiyle ilgilenmez.<sup>7</sup>

Görünüş ve Gerçeklik durumlarının neliği ile ilgili tartışma en geriye götürüldüğünde, bu iki kavramsallaştırmanın Whitehead'in sistemi içerisinde hangi temel üzerinde şekillendirildiği sorulduğunda hiç tereddüt etmeden diyebiliriz ki; Gerçeklik Görünüş ayırımı

---

<sup>4</sup> A.N. WHITEHEAD, a.g.e., 304

<sup>5</sup> LECTURES, G. "Alfred North Whitehead's Process and Reality", İnternet Erişim: <http://www.angelfire.com/md2/timewarp/whitehead.html> (13.04.2011)

<sup>6</sup> A.N. WHITEHEAD, **Adventures of Ideas**, s.248

<sup>7</sup> A.N. WHITEHEAD, **Process and Reality**, s.426

kendisini bil fiil durumun kendi kendini yapılandırma sürecinde bulur.<sup>8</sup>Bilfiil durumun kendi kendisini yapılandırmasının ilk etabı olan gerçeklik durumunun objektif içeriği, yeni yapılandırılan yaratım için verilen gerçek önceki dünyadır. Bu içerik söz konusu edilen yeni yaratım sürecinin başladığı “Gerçeklik”tir ve yapılandırılan yeni bil fiil durumda koordine edilmeyi bekleyen uyumluluklar ve uyumsuzluklarla birlikte yeni durumun temel gerçeğini oluşturur.<sup>9</sup> Bu haliyle diyebiliriz ki, edimsel geçmişin edimselliği yeni durum için yegâne Gerçekliktir ve objektif ölümsüzlük niteliğini yeni durum için kullanılır potansiyellik olarak hizmete sunar.

Görüldüğü gibi yeni bilfiil durumun kendini yapılandırma sürecinin ilk etabı olan Gerçeklik’in bu önsel durumu, yeni yaratımın şemasının belirlendiği en temel niteliksel durumdur. Yeni yaratımdaki niteliksel hisler ya doğrudan olduğu gibi bu kendisine önsel olan objektif içerikten devşirilir ya da ondaki temel sistematığı kullanmakla beraber dolaylı olarak onunla ilişkiselliğini sürdürür.

Whitehead’e göre fiziksel kutbun fiziksel kavrayışlarıyla bütünleştirilen süreç, yine kavramsal hislerin birbirleriyle subjektif formun yeni vurgularını kullanarak ilişkilenmeleriyle devam eder. Kavramsal ilişkilendeki bu yeni subjektif form vurgusu tabî ki objektif içeriğin orada olduğu haliyle durması durumunu değiştirmez. Ne var ki yeni kavramsal bütünleşmede meydana gelen melez kavrayış biçimleri, durumun niteliğini önceki durumun niteliğine göre daha karmaşık hale getirdiği için, yeni bilfiil durumda içerik önceki içeriğe göre biraz daha karmaşık hale gelmiştir.<sup>10</sup> Whitehead, yapılandırma sürecindeki bu genişlemeyi bilfiil duruma kendisini dikte eden ontolojik aşkınlıkla ifade eder. Bilfiil durumun kendini mükemmelliğe doğru ilerletmesinin determinasyonunu anlatan bu oluş biçimi, karmaşıklaşmış olan objektif içeriği kendini tatmine zorlayarak yeni durumun kendine özgü mükemmellik hedefini elde etmesini sağlar.<sup>11</sup>

Burada atlanılması durumunda anlaşılmayı engelleyecek olan bir diğer önemli mesele, zihinsel kutbun kendi objektif içeriğini yapılandırırken fiziksel kutuptan farklı olarak ilahi Eros’un içkinliğini gözeterek, O’nun kendisini iknada kullandığı ideallere doğru yönelmesidir. Daha farklı bir şekilde ifade edecek olursak, zihinsel kutbun Tanrı’nın kendisi için sunmuş olduğu yüksek ideallere doğru objektif içeriğini oluşturmayı hedef edindiği şekilde ifade edebiliriz. Bunun neticesinde tekil yeni bilfiil durum yapılandırma sürecinin nihayetinde tamamlanma aşamasına geldiğini hissederek.

Geldiğimiz bu aşamada artık diyebiliriz ki, “fiziksel kutbun ilk evresinin objektif içeriği ile nihai evresinin objektif içeriği arasındaki bu farklılık, fiziksel ve zihinsel kutupların bütünleştirilmesinden sonra, bu yeni durumun ‘görünüş’ünü meydana getirir. Başka bir ifadeyle “Görünüş”, muayyen fiziksel dünyanın dönüşü geçirmesine imkân tanıyan nitelikler ve koordinasyonların gerçekleştirildiği zihinsel kutbun faaliyetinin sonucudur. Bu da ideal olan ile aktüel olanın kaynaşmasının bir neticesidir.”<sup>12</sup> Böylelikle artık yeni bilfiil durum, kendi özgün tekilliğinin kaynağı olan gerçek objektif içerikten bağımsızlaşıp soyutlanarak kâinatın

<sup>8</sup> André CLOOTS, “The Metaphysical Significance of Whitehead’s Creativity” içinde, İnternet Erişim: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=3024> (27.01.2011)

<sup>9</sup> A.N. WHITEHEAD, **Adventures of Ideas**, s. 142

<sup>10</sup> HARTSHORNE, C. “Whitehead And Contemporary Philosophy”, (Ed.) I. Leclerc, içinde **The Relevance of Whitehead**, London: Georger Allen& Unwin Ltd., New York: Humanities Press Inc., 1961, s. 29

<sup>11</sup> A.N. WHITEHEAD, **Process and Reality**, s. 129

<sup>12</sup> A.N. WHITEHEAD, a.g.e., s.322

kendisine yüklediği yaratıcılığını, yetkinleşmesini ve tamamlanmasını gerçekleştirmek için harekete geçer.

Whitehead Görünüş'ün Gerçeklik'ten farklı olarak kendi tikelliğini kazandığı görünür hale gelme sürecini bu şekilde ele alırken; yine de ifade etme çalıştığı meydana gelme sürecinin kesin metafizik ilkelerinin olmadığını da belirtir. Bilfiil durumun kendini yapılandırma sürecinin kesin metafizik ilkelerini aramak beyhude çabalar olarak kalabilir ama yine de tabi ki bu durum sürecin kaotik bir hali yansıttığı anlamı da gelmemektedir. Kanımızca Whitehead'in burada aranmamasını istediği metafizik ilkeler yeni durumu tamamen yeni varoluşunda determine eden pür açık ve seçik kendilerinin neliği ve nasıllıkları açıklanabileceği metafizik ilkelerdir. O yeni durumu indirgeyebileceği böylesi kesin ilkelerin kaba belirlenmişliğinden kurtararak onun tikelliğini/kendine özgülüğünü korumak ister gibidir. Aksi bir durum zaten kendi sisteminin ana hatlarıyla da çalışmak olacağından Whitehead'in burada Gerçeklik ile Görünüş arasındaki farkın nerelerde aradığını yeniden ele almak gerekecektir.

Whitehead güzelliği bir tecrübe hadisesindeki çeşitli faktörlerin karşılıklı uyumu olarak tanımlar.<sup>13</sup> Dolayısıyla daha başlangıçta yapılan böylesi bir tanımla güzellik üzerine yapılacak olan her türlü konuşma Whitehead tarafından, tecrübe alanındaki deneyimlenebilirlik durumu ile ilişkilendirilir. *"Vücuda gelmesi gerçek hadiselerde söz konusu olan bir nitelik"*<sup>14</sup> olarak güzellik kendisine getirilen bu tarz bir belirlenimle felsefe tarihi içerisindeki güzelliğin neliğine dair birçok teori içerisinde Whitehead'in genel felsefe sistemine uygun olarak özellikle bir yer alır.

Whitehead'in güzelliğin tanımında yaptığı güzelliği neliği ile ilgili olan ikinci belirlenime geçecek olursak bunun güzelliği meydana getirecek olan çeşitli hadiselerdeki karşılıklı uyum olduğunu görürüz. Uyum bu anlamda bir güzellik hadisesinde Whitehead'in olması gerektiğini söylediği bizatihi bir "amaç"tır. Karşılıklı durumların katılımının meydana getirdiği bir güzellik hadisesinin amaçtan yoksunluğu durumu güzellik hadisesinde meydana gelecek olan nitelik yoğunluğunun anlaşılması açısından önemlidir. *Zaten* Whitehead' in genel metafizik sisteminin de dışarıda bıraktığı var olan şeylerin ve onlar hakkındaki her türlü durumun amaçsızlığının negatifliliği, genel belirlenimi bizi güzellik teorisindeki bu amaç durumunu anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Whitehead bir güzellik durumundaki uyumun amacını vazgeçilmez bir durum olarak ortaya koyduktan sonra amaç edinilmiş bu uyum durumunun hangi biçimlerde gerçekleşmesi gerektiğini de ele alır. Buna göre güzellik hadisesini meydana getiren uyumun amacının "Küçük Güzellik Formu" ve "Büyük Güzellik Formu" olmak üzere iki temel boyutu vardır.

Burada Whitehead'in formlarla ilgi olarak bu formların uyumla olan ilişkilerini daha rahat anlayabilmemiz için Whitehead'in Güzelliğin tanımında yaptığı "tecrübe durumlarındaki çeşitli faktörlerin karşılıklı uyumu" ibaresindeki 'karşılıklılık' durumuna geri dönmemiz gerekecektir. Çünkü formların küçüklülük ve büyüklülük durumları bizatihi formları meydana getiren şeyler arası ilişki durumlarının nasıl olduğunu betimlemektedir. Şöyle ki; mesela küçük güzellik formundaki güzellik hadisesini meydana getiren durumların ilişkililik durumuna baktığımızda buradaki şeyler arası karşılıklılık durumunun birbirlerine engel olmayan, zıtlıklar ve muhalefet unsurlarının yoksunluğunun meydana getirdiği

<sup>13</sup> A.N. WHITEHEAD, *Adventures of Ideas*, s. 211

<sup>14</sup> A.N. WHITEHEAD, *Adventures of Ideas*, s. 307

durumlar olduğunu görürüz. Burada şeyler bir birlerine engellemelerin olmadığı uyum türleri geliştirerek acı çatışmalar ve her türlü bayağılaşmadan uzak bir güzellik formunda buluşurlar.

Whitehead'e göre bu şekildeki bir küçük güzellik formunda bilfiil şeylerin subjektif formlarındaki yoğunluk bilfiil şeylerin kavrayışlarındaki objektif içeriklerin benzerliğinden dolayı engellemelerle karşılaşmaz.<sup>15</sup> Aslında ayrıntıdaki farklılaşmaları göz önünde tutmakla beraber bu durumda sujenin objesini kavrama tarzı bir nevi kendi kendisiyle bir karşılaşmadır. Objektif içerik olarak hem sujenin hem objenin benzer niteliklere sahip olmaları bir birlerine karşılıklı engellemeleri absorbe eder bir durum meydana getirmektedir. Hal böyle olunca Whitehead'in tanımda ifade ettiği manada bir uyum ilk etapta sağlanmış gibi görünür.

Ne var ki, ilk etapta tanımda ifade dildiği gibi bir karşılıklı uyum meydana getirilmiş gözükse de böylesi bir karşılıklı engellemelerin yoksunluğunda meydana gelen bu tarz bir uyum Whitehead'e göre niteliksel yoğunluğun düşük olduğu bir uyum biçimidir.<sup>16</sup> Whitehead bu yüzden bir güzellik formunun yeterli yoğunluğu yaşayabilmesi için, bu anlatılan manada bir küçük güzellik formunu var olması gereken bir form olarak varsaymakla beraber, büyük güzellik formu dediği bir formu şart koşar. Genel metafizik sistemindeki şeyler arası karşılıklılık durumuyla da uyumlu bir form olan bu form Whitehead'in estetik teorisini ve bu teorisinin ekolojik değerini anlayabilmemiz açısından birincisine oranla daha belirleyici bir misyona sahiptir.

Whitehead'e göre büyük güzellik formu, güzellik hadisesine çeşitli kavrayışların bir sentezde buluşmasının yeni objektif karşıtlıkları ürettiği bir koşul katar. Bu karşıtlıklar, her biri için tabii olan yeni, uyulmamış his yoğunlukları gerçekleştirir ve böyle yapmakla, primitif birleşik hislerde uyulanmış his yoğunlaşmalarını artırır. Böylelikle parçalar, bütün'e katkılar yapar; bütün'se, parçaların his yoğunlaşmalarına katkı verir. Dolayısıyla, bu subjektif kavrayış biçimleri, örüntülendirilmiş karşıtlıklar halinde çeşitli şekillerde ve ortaklaşa olarak iç içe geçerler.

Whitehead'in bu şekilde anlatmaya çalıştığımız küçük ve büyük güzellik formları ile ilgili düşüncelerini semboller üzerinden ifade etmeye çalışırsak karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır. İlk önce küçük güzellik formunu inceleyelim: Whitehead' e göre karşılıklı engelleme faktörlerinin yoksunluğunda gerçekleşen bu ilişki biçiminin oluşturduğu güzellik hadisesindeki unsurları A, B, C, D sembolleriyle ifadelendirelim ve bunların her birini bilfiil varlığa sahip olan nitelikler olarak kabul edelim. Şimdi Whitehead'in küçük güzellik formu açısından bu harflerin sembolik olarak ifade edilme biçimlerindeki farklılıklar bu sembollerin niteliklerine dair farklılıklar değildir. Bir başka deyişle A, B, C ve D sembollerinin sembolize ettikleri varlık biçimleri birbirlerinden radikal niteliksel farklılıklarla değil, daha çok niceliksel farklılıklarla ayrılmaktadırlar. Böyle olması itibarıyla aslında her bir sembol bir diğerini niteliksel olarak fark yoksunluğundan dolayı ortak bir niteliksel benzerlikte içermekte ve bir birlerini *bu anlamda dışarıda bırakacak bir durum oluşturmamaktadırlar*. Tüm unsurların bir birlerine referansla açıklanabildikleri bir durumun imkânını yaratan böyle bir ilişki biçiminde A, B ile B C ile C, D ile açıklanabilmekte ve bir nevi her sembol diğeriyle geçtiği ilişkide aslında yine kendisi gibi olan bir nicelik farklılığı üzerinden yine kendisiyle bir ilişkiye geçmektedir.

<sup>15</sup> A.N. WHITEHEAD, *Symbolism: Its Meaning and Effect*, New York: Barbour-Page University of Virginia, 1927, s. 43

<sup>16</sup> A.N. WHITEHEAD, a.g.e., s.32

Büyük güzellik formunda ise durum bambaşka niteliktedir. Her şeyden önce buradaki farklılık yukarıda sembollerin değişikliklerine dair farklılığın artık hiç de birinci durumda olduğu gibi niceliksel bir durumu ifade etmediğidir. Burada durum tamamen değişmiştir ve semboller artık niteliksel farklılığa sahip olan muhalefet unsurlarıdır. Yani A, B, C ve D unsurları farklı niteliklere ait olan ve bu niteliklerin yarattığı farklılıklar neticesinde değişik kavrama biçimlerine sahip olan unsurlardır. Whitehead' in teorisine göre büyük güzellik hadisesini küçük güzellik hadisesinden ayıran en temeldeki durumu işte böylesi bir nitelik nicelik ilişkisine dair bir durumdur.

Birinci formdan farklı olarak büyük güzellik formundaki durum niteliksel farklılıkları bünyelerinde barındıran bu unsurların birbirleriyle girdikleri ilişkide birinci formu meydana getiren unsurların davranış biçimlerinden farklı olarak niteliksel farklılıklarından meydana gelen bir kabul ediş değil, bir engelleme ilişkisine girmiş olmalarıdır. Yani A, B ile C, D ile girdikleri ilişkide hiç de kendileri gibi olan bir unsurla ilişkiye girmemekte tam tersine daha ilk etapta yeni bir niteliksel farkla karşılaşmaktadırlar.

Zıt niteliksel unsurların oluşturduğu bu ilişkide artık A, B ile ilişkiye girdiğinde ondaki bazı unsurlara kendisindeki farklılıklardan yola çıkarak muhalefet eder ve sübjektif formun objesini kavrama biçimleri olan negatif ve pozitif kavrama formlarını kullanarak temasını gerçekleştirir. Bu temas neticesinde A'da gerçekleşen durum A'nın kendi sübjektif formunun yapısında bulunan 'kendilik haliyle' objesinden çıkardığı sonucun birleşimi olan yeni bir B durumudur. Buradaki B artık önceki B değildir. A'nın kendi öz damgasını vurarak kendisinde yeniden yarattığı bir B olan bu durum, A'nın sübjektif formunun varlığa kazandırdığı<sup>17</sup> yeni bir şimdidir. Aynı şekilde burada anlatılan durum B için de geçerlidir. B'de sübjektif formundaki niteliksel farkın yarattığı farklılıkla A ile kurduğu temasta sübjektif formunun kendiliğindenliğinde yeniden bir A yaratır ve bu A artık eski A değildir.

A ve B üzerinden sembolleştirmeye çalıştığımız bu ilişki biçimi aynı şekilde C ve D için de geçerlidir ve ontolojik prensibin ilişkililik esası gereği tüm bu unsurlar birbirleri üzerinden birbirlerini duyarlar. Yani A, B üzerinden B'nin ilişkili olduğu C'yi ve yine C üzerinden C'nin ilişkili olduğu D'yi duyar ve her biriyle temasa geçer. Her bir temasın meydana getirdiği niteliksel farklılığı ise ilk A, B ilişkisini anlatırken vermeye çalıştığımız gibi kendi sübjektif formunun öz niteliğiyle yeniden yaratarak yaşar.

Whitehead için buradaki en az diğerleri kadar önemli olan bir diğer konu ise unsurların bu anlattığımız şekilde karşılıklı engellemelerin oluşturduğu ilişki kurma biçimlerinde kazandıkları tikel haz yoğunluklarının yanında bunun totalde de meydana getireceği yoğunluk artışıdır. Whitehead bunu iki türlü bir artış olarak yorumlar. Birincisi her bir unsur yukarıdaki sembolleştirmelerde ifade ettiğimiz gibi yeni A üssü B üssü C üssü D üssü durumlarının, başka bir ifadeyle yeni yoğunluk niteliklerinin bunların meydana getirdiği toplama yaptığı yoğunluk farkıdır. Her bir unsurunu kazanmış olduğu yeni fark toplam sistemini niteliğine de yansıyacak ve artık toplamda eski toplam olmaktan çıkacaktır. Bu parçaların bütün'e katkısı olarak bütünün toplamda yaşadığı haz niteliğini arttırır.<sup>18</sup>

<sup>17</sup> Lindsey, J. E. Jr., **The Subjectivist Principle and the Linguistic Turn Revisited**, İnternet Erişim, <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=2394> (11.09.2010)

<sup>18</sup> GRIFFIN, D. R. , **Whitehead's Radically Different Postmodern Philosophy**, London: Cornell University Press 2001, s. 86

İkinci olarak ise toplamda meydana gelen bu haz yoğunluk artışının yine her bir parçanın kendisine dönmesinde yaşanan artı katkıdır. Çünkü Whitehead' in metafizik sistemi gereği parça bütün ilişkisinin dışında enerji aktarımının gerçekleşebileceği başka sistem dışı alanlar yoktur. Hal böyle olunca parçaların meydana getirdiği bütünü kendisinde oluşan bu yoğunluğu başka bir alanda kullanma ve tüketme gibi bir lüksü yoktur. Sistem kendi içinde parçadan bütüne, bütünden parçaya giden bir döngüsellikte yaşamını gerçekleştirir.<sup>19</sup>

Whitehead aktarmaya çalıştığımız estetik teorisindeki bu parça bütün ilişkisi ile ilgili olan güzellik hadisesi durumunu, haz ve yoğunluk kavramlarına ilave olarak kendi yaratımı olan güç kavramıyla destekleyerek ele alır. Şeylerin bir birleriyle girmiş oldukları ilişkideki sonucun niteliğindeki yeterliliğin ifadesi olan 'güç' bu yönüyle niteliğin ölçüsünü gösterebilmek için nitelikteki kapsamlılık ve tam yoğunlaşmayı temsil eder.<sup>20</sup> Bu açıdan küçük güzellik formundaki karşılıklı engelleme durumlarının yoksunluğunda gerçekleşen niteliksel aynılığın neticesi olan kapsamlılık ve yoğunlaşma oranının azlığı bu tanım içinde güzellik hadisesinin gücünün zayıflığını niteler bir durumdur. Bununla beraber Whitehead' in önerdiği form olan Büyük Güzellik Formunda ise formu meydana getiren niteliksel farklılıkların bir birlerine muhalefetin yaratmış olduğu niteliksel kapsamlılık ve bu kapsamlılığın neticesi olan tam yoğunlaşma bize bu güzellik hadisesindeki gücün oranının yüksekliğini verecektir. Netice itibariyle büyük güzellik formundaki harmoninin sübjektif formdaki yarattığı güç Whitehead' in kastettiği güç olarak estetik teorideki yerini alır.

---

<sup>19</sup> GRIFFIN, D. R. "Whitehead's Deeply Ecological Worldview", içinde **Worldviews and Ecology Religion, Philosophy and the Environment**, (ed.) M. E. Tucker and J. A. Gim, Maryknoll, New York: Orbis Books, 1994, s. 195

<sup>20</sup> WHITEHEAD, A.N. **The Concept of Nature**, içinde **Alfred North Whitehead An Anthology** (Ed.) F.S.C. NORTHROP and Mason W. GROSS, Cambridge: University Press, 1953, s. 280 (Bundan sonra bu eser TCN şeklindeki kısaltmayla verilecektir.)

## KAYNAKLAR

### KİTAP

GRIFFIN, D. R., **Whitehead's Radically Different Postmodern Philosophy**, Cornell University Pres, London, 2001.

WHITEHEAD, A. N., **Symbolism: Its Meaning and Effect**, Barbour-Page University of Virginia, New York, 1927.

\_\_\_\_\_, **Adventures of Ideas**, The Macmillan Company, 1933.

\_\_\_\_\_, "The Concept of Nature", içinde **Alfred North Whitehead An Anthology**, (der.), F.S.C. NORTHROP, M. W. GROSS, University Press, Cambridge, 1953.

\_\_\_\_\_, **Process and Reality, An Essay in Cosmology**, The Macmillan Company, New York, 1967.

### MAKALELER

GRIFFIN, D. R., "Whitehead's Deeply Ecological Worldview", içinde **Worldviews and Ecology Religion, Philosophy and the Environment**, (der.), M. E. Tucker, A. John, G. Maryknoll, Orbis Books, New York, 1994.

HARTSHORNE, C. "Whitehead And Contemporary Philosophy", (Ed.) I. Leclerc, içinde **The Relevance of Whitehead**, London: Georger Allen& Unwin Ltd., New York: Humanities Press Inc., 1961, s. 29

### İNTERNET

CLOOTS, A., **The Metaphysical Significance of Whitehead's Creativity**, <<http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=3024>>, (27.01.2011).

LECTURES, G., **Alfred North Whitehead's Process and Reality**, <<http://www.angelfire.com/md2/timewarp/whitehead.html>>, (13.04.2011).

LINDSEY, J. E. Jr., **The Subjectivist Principle and the Linguistic Turn Revisited**, <<http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=2394>>, (11.09.2010).

